

---

prikazi

Grace Davie, *Religija u suvremenoj Europi – mutacija sjećanja*, Goldem marketing, Zagreb, 2005.

Na početku, želimo da istaknemo žaljenje što knjiga *Religija u suvremenoj Europi – mutacija sjećanja* nije prevedena na naš jezik. No, uz pomenuto djelo, Grejs Dejvi (Grace Davie) se predstavila širokoj naučnoj publici (posebno iz sociologije religije) sa još dva, po našem mišljenju, vrlo značajna djela. Radi se o djelima: *Religija u Britaniji od 1945: vjerovanje bez pripadanja* i *Religija u Evropi, posebni slučaj. Parametri vjere u savremenom svijetu*. Naučna kritika smatra kako pomenuta djela Grejs Dejvi, se mogu karakterisati kao svojevrsna trilogija, iznesena na jedan „provokativan“ način, izazivajući živu sociološku raspravu.

Grejs Dejvi je profesorica sociologije religije na univerzitetu *Exeter* u Velikoj Britaniji. Na tom univerzitetu je i diplomirala sociologiju, dok je doktorat nauka odbranila na *London School of Economics*, tezom o političkim aspektima francuskog protestantizma u međuratnom razdoblju. Dejvi je i autorka niza radova u vodećim svjetskim časopisima i publikacijama.

Knjiga *Religija u suvremenoj Europi – mutacija sjećanja*, predstavlja sintezu akumuliranog naučno-istraživačkog znanja iz oblasti sociologije religije, kao i zvanja profesora na Britanskom univerzitetu. Pristup koji knjiga njeuguje je istinski sociološki, praveći „neuhvatljive veze između religije [...] i idruštva koji se brzo mijenja“ (14).

U devet poglavlja i desetom „Zaključnom razmatranju“, autorka je iznijela naučno istraživački opus o religiji i religioznosti u nekim Evropskim državama, na početku novog milenijuma.

Prva dva poglavlja predstavljaju okvir za ostatak knjige. U prvom poglavlju

– „Činjenice i podaci: profil religije u suvremenoj Europi“, autorka se bavi prvenstveno Zapadnom Evropom. Raspravlja o zajedničkim osobinama zemalja Zapadne Evrope sa religijskog polazišta. Ono što je zajedničko, što ima zajednički uticaj na jedinstvo koje nazivamo Evropom, naglašava autorka, su tri teme: judeo – hrišćanski monoteizam, grčki racionalizam, i rimska organizacija (21). Ovi se činoci vremenom mijenjaju, upozorava autorka, ali je vidan njihov uticaj na Evropu (21). U nastavku Dejvi, služeći se akumuliranim istraživačkim znanjem, navodi pet, po našem mišljenju, standardnih pokazatelja religioznosti. Sintezom pokazatelja, autorka pravi opsežnu analizu stepena religioznosti u Evropi. Pomenutom analizom prikupljenih podataka, autorka dolazi do zaključka da „Zapadna Europa ostaje uglavnom neckvena, a ne jednostavno sekularna“ (24). Uprkos smanjenju odlaženja u crkvu, još nije došlo do abdikacije religijskog vjerovanja, objašnjava Dejvi. Dakle, autorka s pravom upozorava da je u Zapadnoj Evropi prisutno vjerovanje bez pripadanosti.

Pomenutu religijsku specifičnost mogli bi sažeti rečenicom kako Evropska religija postaje *de facto* religija Evrope. Ovu specifičnost, autorka analizira u drugom poglavlju – „Teorijska gledišta“. U odbranu postavljene hipoteze, autorka je krenula od Brusove (Bruce) teorije, po kojoj je „individualnost zaprijetila kolektivnoj osnovi religijskog vjerovanja i ponašanja, a racionalnost je, nastavlja Brus, mnoga uvjerenja učinila neuvjerljivim“ (43). U daljem teorijskom okviru, autorka se oslanja i na teoriju Dejvida Martina (David Martin). Analizirajući

njegovo uticajno djelo, *General Patterns of Secularization* (1978), autorka zapaža kako ovaj autor Evropsku sekularizaciju, analizira unutar različitog društvenog konteksta, što će reći da proces sekularizacije nije isti u svim evropskim državama. Autorka konstatuje kako je u nezapadnim djelovima Evrope religija nešto razvijenija kao i u SAD-u. Sledeću teorijsku inspiraciju, Dejvi nalazi u djelu Danijel Ervi Ležer (Daniel Hervieu-Leger), jedne od vrlo značajnih autora iz oblasti sociologije religije. Riječ je o djelu *Religion as a Chain of Memory* (2000). U pomenutom djelu, autorka Ležer temelji religiju na dva elementa: individualnog vjernika čini članom zajednice i podvodi kolektivno sjećanje ili tradiciju kao temelj egzistencije zajednice. Dakle, Ervi-Ležer pravi veliki iskorak u sociologiji religije, smatra Dejvi, jer vraća koncepciju sjećanja kao način razumijevanja religije i nastavlja da „suvremena društva nijesu manje religiozna zato jer su sve racionalnija, nego zato jer su sve manje i manje sposobna zadržati sjećanja koja leže u biti njihova religijskog postojanja“ (50). Autorka Dejvi u svojim teorijskim raspravama nalazi inspiraciju i kod Piter Bergera (Peter Berger). Ovaj autor, smatra Dejvi, pravi radikalni zaokret od velikog zastupnika do velikog osporavatelja sekularizacije.

Treće poglavlje, naslovljeno kao „Zastupničko sjećanje 1: Crkve“ ide u prilog postavljenoj hipotezi s početka rada. Naime, iako je crkva i dalje važan faktor na različitim nivoima društvenog života, ipak, smatra autorka, „crkve više ne mogu tražiti aktivnu lojalnost ni od koga, osim manjine Europljana (iako je pasivna lojalnost i dalje visoka), niti mogu usmjeravati donošenje odluka stanovništvu europskih zemalja“ (61). U nastavku poglavlja, autorka postavlja važna pitanja o načinu finansiranja crkava, kao i o načinu isplaćivanja penzija sveštenicima. Dejvi dalje zapaža kako je katolička Evropa donekle zadržala odlazak u crkve, za razliku od protestantskog sjevera (Skandinavija, Nje-

mačka). Interesantno je i autorkino zapažanje kako uprkos opadanju vjerske prakse, naročito kod luteranske crkve, broj sveštenstva se povećava. Autorka to objašnjava dobro plaćenim sveštenstvom (70).

Ostavši dosledna svom istraživačkom radu, autorka u četvrtom poglavlju „Zastupničko sjećanje 2: posjetitelji crkve“, iznosi demografske podatke. Pri tome konstatuje da „Europa sada uživa, ako je to prava riječ, nizak natalitet i nizak mortalitet“ (90). Brak se ne samo odgađa, upozorava autorka, nego se mijenja i njegova struktura. Objašnjenje za to autorka počinje od povećanja životnog vijeka, preko sve učestalijeg razvoja braka do postepenog prihvatanja homoseksualnosti, kao sastavnog dijela savremene Evrope (90). Interesantno je i sociološkom oku markirano, autorkino zapažanje da „Na Zapadu, na primjer, u crkvu uglavnom dolaze nerazmjerni broj relativno dobro obrazovanih i pripadnika građanskih zanimanja, prije nego osobe manjeg obrazovanja, koje se uobičajno – premda više ne i primjereno – nazivaju radničkom klasom“ (95). Dakle, zaključuje Dejvi, što je veće obrazovanje veća je i posjeta crkva, dok je kod manje obrazovanih karakteristično vjerovanje bez pripadanja (95).

Sa razvojem modernog društva, nastavlja Dejvi u petom poglavlju, naslovljenom kao – „Nesigurno sjećanje – religija u obrazovnim sustavima Evrope“, javlja se potreba za obrazovanim radnom snagom. Ako je jedan od zadataka obrazovnog sistema priprema radne snage, to znači da i taj obrazovni sistem mora biti prilagođen postmodernom svijetu. I tu religija ima svoj uticaj, smatra Dejvi. Naime, obrušavanjem zajedničkog vrijednosno-religijskog nasleđa (u ovom slučaju hrišćanstva), primjećuje autorka, dolazi do izvjesnog vakuma u sistemu vrijednosti. Još nije na pomolu alternativni vrijednosni sistem. U denominacijskim školama Engleske i Velsa, opominje autorka, obrazuje se četvrtina djece, pa se pita: zašto se crkvene škole povezuju sa

obrazovanjem djece? Odgovor autorka pronalazi u činjenici da crkvene škole ne samo da nude dobre naučno-obrazovne rezultate, nego su priznati kao značajni utemeljivači vrijednosnog sistema. Čini se da su djeca u tim školama dobro pripremljena za zahtjeve postmodernog društva (114). U Francuskoj kao suprotnom primjeru sistema obrazovanja, osjeća se jak uticaj sekularizacije, primjećuje autorka, pogotovu od odvajanja crkve i države 1906. godine (116). U vjerskim (katoličkim) školama, konstatuje Dejvi, „više ne dominiraju vjerski redovi (većina učitelja, uključujući i ravnatelje, čine laici) njihovi su programi znatno sličniji onima drugih škola i obavezne su ponuditi obrazovanje koje mlade priprema za rad, kao i svaka druga škola“ (117).

U šestom poglavlju, „Posredovano sjećanje: religija i europski mediji“, autorka izlaže podrobnoj analizi odnos medija (štampanih i vizuelnih) i religije. Pažljivo se promatra pitanje da li mediji odražavaju činjenice vjerskog života ili su izobličene u prikazivanju medija. Dalje, autorka postavlja i niz pitanja, koji su po našem mišljenju, interesantna za sociološko istraživanje, poput: da li su i sami mediji religija? Autorka zaključuje da su mediji u SAD znatno liberalniji od medija u Evropi. Bez osluškivanja društvene stvarnosti mediji teško da mogu opstati (134). Autorka konstatuje da u sociološkoj literaturi koja se bavi medijima i religijom, dominira jedno pitanje: *televangelizam*, posebno u njegovim sjeverno-američkim oblicima. Dejvi zaključuje kako je televangelizam i dalje u biti Novoga svijeta a ne Evrope, i pita se zašto je prenošenje tog oblika radio-televizije u evropski kontekst imalo vrlo malo uspjeha (132). Tako će autorka primijetiti da složen odnos medija i religije „odražava promjenjivu prirodu suvremenih društava prije nego promjene u području religije *per se*“ (133).

Sedmo poglavlje – „Alternativna sjećanja 1: pluralizam i pravo“, predstavlja

detaljan prikaz o savremenim religijskim pokretima. Autorka postavlja važna pitanja o tome „tko ima ili nema pristup pravima ili povlasticama koja su sastavni dio pokreta za entitete poznate kao 'vjerske organizacije' u suvremenom europskom društvu“? (151) Odgovor, smatra autorka, treba tražiti u samom definisanju religije, što zahtijeva temeljniju teorijsku raspravu. Autorka konstatuje bogatu religijsku raznovrsnost u Evropi, pa za primjer uzima Evropske Židove i Muslimane. Način na koji Muslimani doživljavaju svoju religiju, interesantno zapaža Dejvi, umnogome remeti način na koji prosječan Evropljanin doživljava tradicionalnu religiju. Jedan od primjera kojim autorka ilustruje pomenutu tvrdnju jeste odnos Muslimana prema Ruždijevoj knjizi *Satanski stihovi*.

U osmom poglavlju – „Alternativna sjećanja 2: vjerske inovacije“, autorka razmatra prirodu i oblik vjerskih inovacija koji se javljaju unutar matične tradicije. U prilog ovome idu inovacije unutar katoličke crkve *Opus Dei* i *Communione Liberazione*. Sa pojavom ovih inovacija Katolička crkva je pred sobom imala veliki izazov, upozorava autorka i nastavlja da je to bilo „desetljeće u kojem su se svi institucionalni oblici autoriteta radikalno doveli u pitanje i u kojima je sekularni optimizam sve vrijeme napredovao punom parom – i nudi vrlo privlačne alternative“ (182). Pomenute inovacije su katoličke po nadahnuću, sumnjičave su prema svijetu, mada, pronalaze nove moduse pomirenja sa njim. Tominu misu u Finskoj Dejvi svrstava u red najuspješnijih inovacija, čiji je cilj bio da privuče što više vjernika. Sve vjerske inovacije Dejvi imenuje kao mutaciju, koja, u naučnom smislu, implicira promjenu genetskog oblika religije. Mutacije o kojima je riječ imaju za cilj bolje prilagođavanje religije svojoj okolini (194).

U devetom poglavlju – „Estetsko ili simboličko sjećanje: kulturna sfera“, autorka ukazuje na značaj i značenje hodočašća

i upućuje na važnost svetog mjesta. I u ovom poglavlju, mišljenja smo, izlazi tipičan sociološki problem. U Evropi je sve veći broj onih koji obilaze sveta mjesta. No, s pravom se pita autorka, da li se radi o istinskim vjernicima ili su pak u pitanju turisti koji idući sa jednog mjesta na drugo provode godišnje odmore? Granica između hodočašća i turizma je mala, pa se tako zamagljuje precizan odgovor na postavljeno pitanje (200). U nastavku poglavlja, autorka razmatra razlike između muzeja i katedrale ili bazilike, kao i mnoge druge probleme inspirativne za istraživanje.

Teorijski stav autorka najbolje ispoljava u zaključku – „Mutacija sjećanja“. Zaključak predstavlja sintezu pojmova počev od Zastupničkog sjećanja, Nesigurnog sjećanja, Posredovanog sjećanja, Alternativnog sjećanja, Konfliktnog sjećanja, Simboličkog sjećanja, do Mutacije sjećanja sa kojim zaključuje ovaj istraživački opus.

Na kraju, istakli smo tek djelić za pažanja o knjizi *Religija u suvremenoj Europi*, koja, sigurni smo, obiluje značajnim podacima za buduća sociološka istraživanja religije.

Vladimir Bakrač

Ratko R. Božović, *Sociologija i sport*, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2009.

U svijetu koji je promijenio svoje lice i orijentacije, bilo bi čudno, da se naučna misao našeg društva koja je tragala i traga za uzrocima i putevima promjene tog globalnog lica, nije adaptirala na postojeću shematizaciju. Jedan od korifeja naučne misli, koji se odao odgonetno-naučnoj odiseji je prof. dr Ratko R. Božović. Konkretnije, riječ je o njegovoj najnovijoj studiji *Sociologija i sport*, koja je nastala kao plod dubinskog posmatranja društvenog života, a ponajprije introspekciji kulture i njenih epifenomena. Vremenski luk ovih radova, implementira viševjekovne kulturne mijene. Okosnica koja sadržinski povezuje sve autorove radove jeste oblast simboličke kulture, koja se ne može ekstrahovati kao posebno područje, već predstavlja integralni dio društvenog i individualnog života. Gotovo svi dosadašnji pokušaji definisanja svijeta kulture polazili su, kako i sam autor naglašava, od empirijske osnove konstituisanja ovog pojma, svodeći ga na njegovu istorijsku stvarnost. Autor će zaključiti da se postmoderna kultura a i sve one društvene pojave koje tvore sintagmu navedenog pojma, a u ovom slučaju fizička kultura i sport, mogu

svesti na vizuelnu imaginaciju i klonirano stanje smrti kulture.

Knjiga Ratka R. Božovića *Sociologija i sport*, veliki je doprinos i svojevrsan omaž sociologiji sporta u pogledu njenog ponovnog angažovanja i njenog involviranja u sociološki dijapazon kao i epistemološko-teorijske zasnovanosti proučavanja fizičke kulture i sporta. Po čemu se izvodi i jasna *differentia specifica* između sociologije sporta i drugih društvenih nauka koje takođe u svoj naučni opseg proučavaju sport sa njihovog specifičnog stanovišta. Kako su radovi prof. Ratka R. Božovića posvećeni aktuelnom i fundamentalnom problemu preobražaja i instrumentalizacije fizičke kulture, njegovih dvanaest studija imaju ne samo saznanji već i društveni značaj. Poglavlja su sljedeća: Čemu sociologija sporta; Simbolička kultura i fizička kultura; Osnovna obilježja društvene djelatnosti; Amaterizam i profesionalizam u sportu; Sport i igra; Oblici razonode i zabave u sportu; Sport i publika; Moral u sportu; Sport i ekonomski interes; Agresija i nasilje u sportu; Sport i politika; Međunarodni sport – pokazivanje moći i prestiža u svijetu.